

Тема 2. Концептуальний аналіз влади

План

1. Історичний вимір концептуальних трактувань феномена влади
2. Біхевіористська парадигма осмислення влади: Лассуел і Кеплен та Дал.
3. Критика біхевіоризму у трактуванні явища влади: Бекрек і Беретц, Люкс
4. Влада як залежність, обмін та взаємини: Блау, Ронг, Дебнем
5. Влада як атрибут системи: Парсонс, Арендт, Фуко

1. Історичний вимір концептуальних трактувань феномена влади

Як будь-який важливий феномен людського життя, влада завжди була об'єктом уваги соціальних дослідників. Вже в працях Платона і Аристотеля міститься чимало цікавих спостережень про владу, її властивості та закономірності. У них ми знаходимо і перші нариси самого поняття.

Платон розглядає владу як силу, що базується на специфічному знанні – знанні правління. Це відповідає його поясненню людської діяльності через знання, властиве та відповідне її окремим видам. Політику він також визначає як специфічне знання - знання влади над людьми у його найбільш загальному вигляді.

Аристотель характеризує владу як властивість будь-якої складної системи. Усе, що складається з кількох частин, має володарюючий елемент і підлеглий елемент такий “загальний закон природи”. Влада у Аристотеля грає роль активної форми, що трансформує пасивну матерію на реальні предмети. У соціальному житті влада забезпечує організацію спільної діяльності та стабілізує відносини у соціальній системі.

Проте античні мислителі, на відміну сучасних дослідників, не вдавалися у докладний аналіз поняття влади, вважаючи само собою зрозумілим, що ключові терміни типу “влада”, “вплив”, “авторитет”, “правління” не вимагають розробки, оскільки значення цих слів зрозуміло для людей зі здоровим глуздом.

Перша спеціальна спроба визначити владу як поняття пов'язані з ім'ям Т.Гоббса. Фактично Гоббс заклав основи т.зв. "каузальної" концепції влади, яка і досі превалує у західній науковій літературі. Наголошуючи на ролі Гоббса як батька” каузального пояснення влади – пояснення влади як специфічного причинного відношення, – С.Клегг справедливо підкреслює, що “якби не було Гоббса та його робіт, то навряд чи панівна каузальна концепція влади була так глибоко обґрунтована та впливова”.

Влада людини, – пише Гобс, – “є її спроможність досягти у майбутньому якогось блага”. Влада ініціюється людською дією і виявляє себе в каузальному відношенні. "Влада агента і ефективна причина - це те саме". Причинний зв'язок є постійним відношенням між двома змінними, в якому одна змінна спричиняє зміну в іншій змінній. Вона виникає лише між предметами та подіями, які співвідносяться одне з одним, хоча і можуть бути відокремлені простором і часом, Гобсівське бачення причинного зв'язку впливає з його механістичної інтерпретації соціальних відносин як контактів та зіткнень, у яких одні тіла (“агенти”) штовхають інші тіла ("пацієнтів"). Відмінність між владою та причиною пов'язана з часом дії: причина відноситься до вже зробленого наслідку, до минулого, тоді як влада є здатністю робити щось у майбутньому. Влада характеризує відносини між агентами, у яких один агент може спричинити певні дії іншого агента.

Влада, за Гобсом, – це диспозиційне поняття, воно виражає потенціал суб'єкта влади досягти гарантованого підпорядкування об'єкта та контролювати об'єкт. Влада існує навіть якщо суб'єкт не реалізує наявну в нього здатність підпорядкувати об'єкт. Відповідно до своїх уявлень про природу людини, Гобс розглядає владні відносини як асиметричні та конфліктні – які втілюють панування одних людей над іншими.

Наступною віхою в історії аналізу влади стала концепція Макса Вебера, у якій поняття влади отримало цілком сучасну чіткість і визначеність. Вебер розглядав владу як “імовірність

того, що актор зможе реалізувати свою волю в соціальному відношенні всупереч опору, незалежно від того, на чому ця ймовірність ґрунтується”.

У веберівському визначенні підкреслюються такі основні риси влади:

- 1) влада не є приналежністю індивідів, а існує у відносинах між ними;
- 2) влада повинна визначатися у термінах ймовірності, можливості;
- 3) основу влади можуть становити будь-які речі, властивості чи відносини;
- 4) влада завжди проти когось, вона передбачає конфлікт та дії всупереч інтересам людей.

Як і Гобс, Вебер розглядає владу як навмисне асиметричне ставлення між індивідами (але не групами чи спільностями). На відміну від авторитету, влада пов'язана не з соціальними позиціями чи ролями, а з персональними якостями індивідів.

Вебер, проте, вважав поняття влади “соціологічно аморфним”, оскільки “будь-яка якість людини і будь-який збіг обставин можуть створити ситуацію, де індивід отримує можливість вимагати підпорядкування своєї волі”. Тому він вважав за краще користуватися чіткішим, з його точки зору, поняттям “панування” (Herrschaft), яке він розглядав як окремий випадок влади (“можливість змусити групу людей коритися певній команді”).

Сучасні дискусії про владу відкриваються роботами Х.Лассуелла та Е.Кеплена, Р.Бершtedта, Х.Саймона, Д.Картрайта, Р.Дала, Дж.Марча та інших дослідників, опублікованими у 1950-х – на початку 1960-х років. У них аналіз поняття влади стає всебічним, систематизованим, перетворюючись на найважливіший елемент дослідження владних відносин у суспільстві та її окремих сферах.

Важко виділити і класифікувати всі варті уваги концепції влади, оскільки відмінності між ними можна провести з кількох підстав. Тим не менш, і з цим погоджується більшість дослідників, у концептуальному аналізі влади досить чітко проглядаються дві основні традиції.

Перша традиція, що позначається як “секційна (групова) концепція влади” або як “традиція реалізму” і що йде від Т.Гоббса і М.Вебера, представлена в роботах Г.Лассуелла та Е.Кеплена, Р.Дала, Д.Картрайта, С.Льюкса, Е.Гідденса та інших авторів. Влада розглядається як асиметричні відносини, що включають актуальний чи потенційний конфлікт між індивідами. Вона виникає в тих соціальних взаємодіях, де один із суб'єктів має здатність впливати на іншого, долаючи його опір. Влада концептуалізується як влада над кимось, як “відносини нульової суми”, в яких зростання влади одних індивідів та груп означає зменшення влади інших індивідів та груп.

Друга традиція - “несекційна концепція влади” - відкидає ідею “нульової суми”, припускаючи, що влада може здійснюватися для загальної вигоди. У цій традиції вона сприймається як колективний ресурс, як здатність досягти якогось суспільного блага; підкреслюється легітимний характер влади, її належність не окремим індивідам чи групам, а колективам людей чи суспільству загалом. Сучасними представниками цієї традиції, коріння якої сягає Платона і Аристотеля, є Т.Парсонс, Г.Арендт і, певною мірою, М.Фуко.

Зрозуміло, не всі підходи вписуються в ці рамки (наприклад, класичний марксизм, що розглядає владу в капіталістичному суспільстві в термінах класового панування, тобто в дусі першої традиції, але при цьому доводить, що в майбутньому комуністичному суспільстві воно буде подолано); багато авторів прагнуть відійти від традиційних поглядів, запозичуючи ідеї у “протилежної сторони”. При цьому сектор відмінностей у кожній із двох традицій також досить широкий.

2. Біхевіористська парадигма осмислення влади: Лассуел і Кеплен та Дал.

Багато дослідників підкреслюють значення книги Г.Лассуелла і Е.Кеплена “Влада і суспільство”, що стала, на думку Д.Болдуїна, “вододілом між старими, ще інтуїтивними та двозначними трактуваннями влади та чіткістю та ясністю пізніших дискусій”. Лассуелл і Кеплен, як і інші представники біхевіоралістської школи, прагнуть включити концепцію влади у свою теорію людської поведінки. Вони використовують поняття влади не для опису держави та урядових установ, а для розуміння того, “що люди говорять і роблять”.

Влада розглядається ними як вид впливу: "це процес впливу на діяльність інших людей за допомогою використання (або погрози використання) суворих заходів у разі непокори. Специфікація влади як виду впливу здійснюється у термінах прийняття рішень. Влада, за Лассуеллом і Кепленом, – це участь у прийнятті рішень: "А має владу над В щодо С, якщо А бере участь у прийнятті рішень, які впливають політику В щодо С". Під "рішенням" мається на увазі "політика (policy), яка спирається на суворі санкції (обмеження)". Останні мають місце як тоді, коли суб'єкт безпосередньо використовує ресурси влади подолання опору об'єкта, а й у ситуаціях, де санкції лише очікуються об'єктом. Санкції є "суворими" з погляду цінностей, що превалюють у цьому культурному середовищі. Запропонована Лассуеллом і Кепленом концепція влади, як вони самі вважають, дозволяє врахувати можливість використання санкцій у ситуаціях, де бажаний результат (зумисний ефект) ще не досягнутий. "Сама загроза санкцій відрізняє владу від простого впливу".

Лассуелл і Кеплен підкреслили, що влада є відносинами між двома і більше акторами ("влада як участь у прийнятті рішень є відносинами між людьми") і піддали критиці Расселівське визначення влади як "спричинення зумисних наслідків", в якому влада трактується як "власність індивіда чи групи". Вони також зазначили, що вираз "влада над кимось" не є закінченим і його потрібно специфікувати вказівкою на сферу (scope) влади, додаючи "щодо того і того". "А і Б можуть мати владу над С щодо різних аспектів наказу С, визначаючи діяльність С у різних сферах. Іншими словами, А і Б можуть мати владу над С щодо різних цінностей С". Нарешті, до влади, за Лассуеллом і Кепленом, належить лише ефективний (результативний) контроль; він може бути досягнутий за допомогою різних засобів і методів.

Донайбільш впливових підходів (особливо у 60-ті роки), що розвиваються в руслі веберовської традиції, належить і концепція влади Р.Дала. Поряд із багатьма іншими дослідниками Дал розглядає владу як контроль за поведінкою. Далівська "інтуїтивна ідея влади" - "А має владу над Б настільки, наскільки може змусити Б робити щось, що Б в іншому випадку не став би робити" - стала основою багатьох концепцій влади.

На відміну від деяких дослідників, що допускають існування владних відносин у тваринному світі і навіть у неживій природі (Е. Голдмен, К. Гібсон та ін.). Дал використовує поняття влади лише для характеристики відносин між людьми. "Хоч у розмовній мові термін охоплює відносини серед людей та між іншими одухотвореними і неживими предметами, – пише Дал, – ми вважаємо за необхідне обмежити його відносинами серед людей. ...Акторами можуть бути індивіди, групи, ролі, установи, уряди, національні держави чи інші об'єднання людей".

Услід за Гобсом, Дал розглядає владу у термінах каузального зв'язку. "Найближчим еквівалентом владних відносин, – пише він, – є каузальні відносини. Тому твердження "А має владу над Б" можна замінити твердженням "поведінка А є причиною поведінки Б". Влада – це емпірична регулярність, у якій поведінка одного актора має причинний вплив на поведінку іншого актора. Дал наголошує, що каузальне пояснення влади відповідає нашому прагненню впливати на причини у реальному світі та досягати потрібних результатів. Він визнає, що каузальне пояснення створює і деякі труднощі, тому що каузальний ланцюжок може складатися з багатьох ланок, що робить "неможливим знати, чи всі необхідні фактори реального світу враховуються в дослідженні". Але, вважає Дал, цитуючи Х.Блейлока, "ми маємо десь зупинитися і розглядати теоретичну систему закритою. Фактично ми можемо зупинитися в тій точці, де вимірювання додаткових змінних або утруднене, або вимагає надто великих витрат, або воно мало пов'язаний з ними... Відносини, які в одній системі є безпосередніми, в іншій системі можуть бути непрямим або ж їх можна розглядати як хибні.

Відповідно до логіки каузального пояснення концепція Дала передбачає, що у владних відносинах "існує хоча б короткий часовий проміжок між діями актора, який вважається таким, що здійснює владу, та реакціями респондента". Ця вимога "відповідає інтуїтивному переконанню в тому, що А навряд чи може вважатися володіючим владою над Б доти, поки за спробами А здійснити владу не підуть реакції Б". У каузальному відношенні попередня подія відображається в подальшому наслідку, що обов'язково настає. Влада, вважає Дал, це причинний зв'язок подій, тому "немає дії на дистанції". "Доки між А і Б немає "з'єднання", не

можна говорити про існування владного відношення". Дал не визначає поняття "з'єднання" (connection); він лише вказує на практичну значущість цієї умови, що дозволяє "відкинути багато можливих відносин вже на початкових стадіях дослідження".

Як видно з вищесказаного, Дал, по суті, пропонує два досить різні визначення влади. Одне з них "диспозиційне" (А має здатність змусити робити щось), інше – "епізодичне", що характеризує владу як актуальне каузальне відношення. Хоча далівська концепція влади зазвичай асоціюється з першим визначенням, яке набагато частіше цитується у науковій літературі, ніж друге, Дал фактично дотримується "епізодичного" пояснення влади. Це ясно видно у його емпіричних дослідженнях.

Таким чином, влада здійснюється (і існує) лише тоді, коли суб'єкт влади робить успішну, зумисну, спостережувану спробу змусити об'єкт робити щось, що останній не почав би робити в іншому випадку. Лише після цього актор стає суб'єктом влади. Якщо ж потенціал залишився невикористаним, його не можна вважати владою. Хоча Дал і розрізняє "здійснення влади" та "володіння владою", останнє він фактично зводить до так званого "правління передбачуваних реакцій". Як і Лассуелл і Кеплен, Дал ототожнює владу з впливом, фокусуючи увагу на зовнішніх формах поведінки та безпосередньо спостережуваних подіях. Аналіз політичної влади концентрується на процесі прийняття політичних рішень, у якому проявляється здатність одних індивідів та груп нав'язати свою волю іншим індивідам та групам у ході успішної конкуренції. Влада вимірюється за рівнем впливу прийняття рішень у сфері громадської політики. Продовжуючи традиції Вебера, Дал розглядає владу як "владу над", асиметричне ставлення, що передбачає конфлікт та опозицію сторін.

3. Критика біхевіоризму у трактуванні явища влади: Бекрек і Беретц, Люкс

Зведення влади до її поведінкових, безпосередньо відстежуваних форм стало об'єктом критики з боку американських дослідників П.Берека (Бахраха) і М.Беретца (Бараца) (Bachrach and Baratz), чий внесок у розвиток уявлень про владу асоціюється з ідеями "неприйняття рішень" (non-decisionmaking) "мобілізації схильностей" (mobility of bias) та "другим обличчям влади", на протигагу (або в доповнення) Далівського «першого обличчя влади». По суті, вони не відкинули далівську концепцію, а швидше спробували подолати її явний поведінковий крен, уточнити зміст поняття і розширити сферу його застосування, зробивши його більш адекватним і пристосованим для аналізу політики.

Бекрек і Беретц справедливо вказали, що влада А над Б існує не тільки тоді, коли А може змусити Б робити те, що той робити не хоче, але також у ситуаціях, коли А може змусити Б не робити те, що він (Б) хоче. Тому влада може здійснюватися як в умовах відкритого конфлікту при прийнятті рішень, так і шляхом обмеження сфери прийняття рішень відносно "безпечними" проблемами. "Друге обличчя влади" з'являється в ситуаціях "неприйняття рішень".

Влада також здійснюється тоді, коли А спрямовує свою енергію на створення або зміцнення соціальних і політичних цінностей та інституційної практики, що обмежують сферу політичного процесу публічним розглядом лише тих проблем, які є відносно безпечними для А. У тій мірі, як А вдається зробити це, Б виявляється недопущеним, з практичних міркувань, до висування питань, вирішення яких могло б завдати серйозної шкоди преференціям А.

Таким чином, "неприйняття рішення" є "рішення, яке результується у перешкоджанні або придушенні латентного або відкритого виклику цінностям або інтересам рішення".

Згідно з Бекреком і Беретцом, розподіл благ і привілеїв між членами суспільства - доходів, багатства, соціальних статусів, влади - відбувається нерівномірно. Ця нерівність підтримується так званою "мобілізацією схильностей", яка є "сукупністю визначальних цінностей, переконань, ритуалів та інституційних процедур ("правил гри"), які систематично і стабільно забезпечують вигоду певним індивідам та групам за рахунок інших". Основним шляхом підтримки "мобілізації схильностей" є неприйняття рішень, яке, як і прийняття рішень, ґрунтується на комбінації з чотирьох складових – сили, впливу, авторитету та влади, що мають низку спільних рис, але відрізняються за окремими аспектами. Раніше ухвалення

рішення зазвичай розглядалося як результат здійснення влади. Бекрек і Беретц запропонували вважати владу лише однією з форм успішного контролю – разом із силою, впливом та авторитетом.

На відміну від традиційного підходу, що обмежує пояснення політичного процесу термінами прийняття рішень та передбачає, що політичний консенсус “є результатом неконтрольованого формування різноманітних установок і вірувань у населення, яке не перешкоджає висловленню невдоволення у процесі прийняття рішень”, Берек і Беретц розглядають політичний консенсус як змінну, що змінюється у процесі здійснення влади. Вони стверджують, що він зазвичай формується захисниками статус-кво, які використовують наявні у них ресурси влади для досягнення своїх цілей.

Слід наголосити, що Берек і Беретц не зараховують силу, авторитет, вплив чи маніпуляцію до форм влади. На відміну від інших дослідників, які вважають, що політичні рішення формуються виключно на основі здійснення влади, вони вказують, що підпорядкування може бути досягнуто шляхом здійснення будь-якої з можливих комбінацій влади, авторитету, впливу та сили, тобто. розглядають владу як один із видів успішного контролю. Але при цьому вони наголошують, що влада є головним способом забезпечення неприйняття рішень. Влада є особлива форма контролю, що виникає коли

“(а) між А і Б є конфлікт щодо цінностей чи спрямування дій;

(б) Б підпорядковується бажанням А;

і (с) Б робить це, оскільки побоюється, що А позбавить його цінності чи цінностей, більш значущих для нього, ніж ті, які він матиме внаслідок непокори”

Бекрек і Беретц вказують, що влада не є приналежністю суб'єкта, а є відносинами між суб'єктом і об'єктом. Тому успішне здійснення влади залежить від порівняльної значущості конфліктних цінностей у свідомості об'єкта. Конфлікт інтересів чи цінностей є обов'язковою умовою влади, оскільки за наявності у суб'єкта та об'єкта спільних цілей дії об'єкта будуть добровільними. У цій ситуації слід говорити не про владу, а про авторитет. Бекрек і Беретц вважають, що влада існує і тоді, коли суб'єкт здійснює її неусвідомлено або де усвідомлене здійснення влади викликає ненавмисні наслідки.

Наступний раунд дебатів про природу та “особи” влади пов'язаний з виходом у 1974 р. роботи С.Льюкса “Влада; Радикальний погляд”. Льюкс прийняв критику Бекреком і Беретцом далівського “одновимірного” погляду на владу, але вважав, що і їхня “двовимірна” концепція не охоплює всіх форм існування влади. Льюкс підкреслив, що як плюралісти, так і їхні критики неправомірно зводять аналіз влади виключно до її поведінкових аспектів. Сфера влади, на його думку, не обмежується поведінкою (діями та недіями), а включає контроль над цінностями та переконаннями. Він розкритикував Берек і Беретца за те, що ті інтерпретували відсутність конфлікту (відкритого або прихованого) як консенсус щодо існуючого розподілу цінностей. Тим самим Берек і Беретц, пише Льюкс, фактично; “виключають (за визначенням) саму можливість помилкового або маніпульованого консенсусу”.

Льюксівський “тривимірний” погляд зберігає попередні два “обличчя” влади, але не обмежується ситуаціями відкритого конфлікту намірів (Дал) чи придушення прихованого (але усвідомлюваного обома сторонами) конфлікту шляхом недопущення їх у сферу прийняття рішень (Бекрек і Беретц), а включає ситуації, коли між суб'єктом та об'єктом немає видимого (відкритого чи прихованого) конфлікту. Говорячи про “третє обличчя влади”, Льюкс наголошує, що “вища та найбільш підступна форма здійснення влади – це запобігання, у тій чи іншій мірі, можливому невдоволенню людей шляхом формування у них таких сприйняття, знань та преференцій, які б забезпечили прийняття людьми своїх ролей у існуючому порядку - через те, що вони не бачать альтернативи цьому порядку, або тому, що вважають його природним і незмінним або божественно визначеним і вигідним”. Іншими словами, суб'єкт здійснює владу над об'єктом не лише тоді, коли змушує об'єкт робити те, що той не хоче робити, а й коли формує його бажання. Між суб'єктом та об'єктом немає конфлікту преференцій (суб'єктивних бажань та цілей), але є конфлікт інтересів. Об'єкт діє відповідно до своїх інтенцій, але всупереч своїм реальним (об'єктивним) інтересам, яких він не усвідомлює.

Льюкс вважає, що його концепція влади та концепції Даля і Бекрека і Беретца слід розглядати як альтернативні інтерпретації та аплікації єдиного поняття влади, що лежить в основі всіх трьох "поглядів": А здійснює владу над Б, коли впливає на Б протилежно до інтересів Б. Головна відмінність між ними, пише він, полягає в тому, що вони пропонують різні інтерпретації "інтересів" та способів негативного впливу на інтереси об'єкта.

На відміну від "одновимірного" та "двовимірного" поглядів, що акцентують увагу на актуальному (відкритому чи прихованому) конфлікті між акторами та інтерпретують поняття "інтерес" у суб'єктивних термінах (як бажання та преференції), найбільш важливими термінами в концепції влади Льюкса є "об'єктивні" інтереси" ("реальні інтереси") та латентний конфлікт". "Реальні інтереси" – те, що люди вибрали за умов "реальної автономії", тобто. у ситуаціях, де на них би не здійснювалася влада. Люди часто зовсім не усвідомлюють свої реальні інтереси або мають про них помилкові уявлення, і не знають про те, що їх преференції можуть бути наслідками цілеспрямованої діяльності, тобто здійснення влади над ними. Тому конфлікт інтересів може існувати у латентній формі без його усвідомлення об'єктом влади.

Оскільки, як вважає Льюкс, між тими, хто здійснює владу, і тими, хто є її об'єктом, неминуче виникає розбіжність інтересів, потенційний конфлікт існує завжди, навіть за відсутності будь-яких зовнішніх проявів. Тому влада, за Льюксом, здійснюється і тоді, коли об'єкт її не усвідомлює. Передбачаючи можливість ситуацій, де наміри суб'єкта відповідають суб'єктивним преференціям об'єкта, Льюкс вводить поняття короткострокова влада (short-term power). Щойно об'єкт починає усвідомлювати свої "реальні" інтереси, "короткострокова влада" самознищується.

Відповідно до цього, Льюкс пропонує виключити з визначення влади посилання на "конфлікт преференцій", замінивши його на "конфлікт інтересів", оскільки поняття "інтерес" включає не тільки суб'єктивні преференції (наміри, цілі, бажання), а й щось таке що люди можуть і не усвідомлювати. Це, на його думку, дозволяє побачити і врахувати всі "обличчя" влади. Він вважає, що його підхід поглиблює "одновимірний" і "двовимірний" погляди, де влада, по суті, визначається як вплив всупереч інтересам об'єкта, але "інтереси" розуміються надто вузько і зводяться до суб'єктивних (усвідомлених) бажань індивідів, до їх преференцій та цілей.

Льюкс також відкинув "індивідуалістичні тенденції", властиві, на його думку, веберівській традиції. Критикуючи Берека і Беретца за "методологічний індивідуалізм" у розумінні влади, Льюкс стверджує, що владу у формі неприйняття рішень не можна адекватно осмислити, не розглядаючи її як "функцію колективних сил і соціальних механізмів", "Мобілізація схильностей", пише він, може бути результатом певної форми організації. "Звичайно, ці колективи та організації складаються з індивідів. Однак владу, яку вони здійснюють, не можна концептуалізувати просто у термінах індивідуальних рішень та поведінки".

4. Влада як залежність, обмін та взаємини: Блау, Ронг, Дебнем

Поряд із розглянутими підходами, пов'язаними з біхевіоралістикою, велику популярність, особливо в 1960-1970 роки, отримали концептуалізації влади за допомогою залежності та обміну. Залишаючись загалом у межах тієї ж веберівської традиції, П.Блау, Дж.Гоманс, Дж.Зібаут і Х.Келлі, Р.Емерсон, Б.Беррі, Дж.Герсаньї запропонували дещо інше пояснення влади та механізму її функціонування, прагнучи вписати поняття у теорію соціального обміну. Влада розглядається тут у термінах економічного аналізу, що фокусує увагу на вигоди та витрати, одержувані акторами в процесі їх взаємодії.

Основою влади та її обов'язковим елементом є відносини залежності, що виникають між суб'єктом та об'єктом. Їх джерело, на думку теоретиків соціального обміну, закладено у нерівному розподілі матеріальних, соціальних, духовних та політичних ресурсів, що веде до нерівних результатів (вигод та витрат) щодо обміну між суб'єктом та об'єктом. У об'єкта відсутні необхідні йому для досягнення своїх цілей ресурси або їх недостатньо. Якщо він не може отримати необхідні ресурси з інших джерел, то він змушений коритися волі суб'єкта,

оскільки саме суб'єкт має ті ресурси, які потрібні об'єкту. Таким чином, залежність виникає, коли результати діяльності актора обумовлені не лише його власною поведінкою, а й діями інших акторів, тобто детерміновані взаємодіями. Залежність перестає бути постійною. Вона зростає прямо пропорційно до цінності ресурсів, якими може забезпечити суб'єкт, і знижується в міру розширення доступу об'єкта до альтернативних джерел цих ресурсів. Суб'єкт, на відміну об'єкта, не залежить від ресурсів об'єкта або залежить від них меншою мірою. Таким чином, влада є функцією залежності: здатність суб'єкта подолати опір об'єкта закладена у залежності об'єкта від суб'єкта і корелює з нею: чим сильніша залежність, тим більша влада, і навпаки. Суб'єкт володіє владою над об'єктом і може впливати на його поведінку тією мірою, якою він може визначати та контролювати очікувані об'єктом нагороди та витрати (rewards and costs).

Для багатьох авторів, які розглядають владу в термінах залежності та обміну, результат влади не зводиться до контролю за поведінкою об'єкта. На думку Б.Беррі, владою можуть вважатися лише такі відносини між суб'єктом і об'єктом, в яких вигоди, які отримують сторони відносно, нерівні: "А має владу над Б, якщо, і тільки якщо максимальна чиста вигода А від підпорядкування Б тягне за собою або чисті втрати Б, або меншу вигоду Б порівняно з А". Якщо Б отримує вигоду, рівну вигоді А, таке ставлення вважатимуться "обміном", але не "владою". Дж.Герсаньї як один із параметрів влади називає "вартість" (необхідні витрати) впливу суб'єкта на поведінку об'єкта як залежним від суб'єкта. Неотримання очікуваної винагороди сприймається об'єктом як покарання. Багато дослідників фактично зосереджують увагу саме на вигодах суб'єкта та втратах об'єкта як найважливіших характеристиках влади та нерівному розподілі благ як наслідку та показнику влади. Розподіл влади виявляється тотожним розподілу матеріальних та соціальних нагород. У цьому сенсі володіння владою та здійснення влади фактично можуть мати місце без підкорення об'єкта суб'єкту.

Однією із найбільш розроблених концепцій влади є концепція П.Блау (Blau) – відомого теоретика соціального обміну. Блау вважає владу різновидом соціального обміну, визначаючи її як "здатність індивідів чи груп нав'язати свою волю іншим всупереч їхньому опору за допомогою загрози покарання чи відмови у регулярних винагородах, оскільки і перше, і друге, зрештою, виступають як негативні санкції".

Блау обмежує владу сферою негативних санкцій, але наголошує, що останні не зводяться до фізичного примусу чи загрози його застосування. "Людей можна змусити робити щось зі страху втратити роботу, позбутися соціального статусу, заплатити штраф або бути підданими остракізму". При цьому кордон між негативними та позитивними санкціями часто виявляється розмитим. Блау ілюструє це, порівнюючи два випадки:

- (1) людина виконує послугу під загрозою вилучення у неї 100 доларів у разі її відмови;
- (2) людина робить ту ж послугу за винагороду в 100 доларів.

Чиста різниця для нього між виконанням послуги та відмовою від виконання однакова в обох випадках. На думку Блау, єдину різницю між покаранням і винагородою може бути виявлено лише у порівнянні з первісним становищем об'єкта, тобто, в порівнянні зі ситуацією, що мала місце до спроб суб'єкта впливати на об'єкт. Якщо положення об'єкта погіршилося, то йдеться про покарання, якщо покращилося – про винагороду. Однак і цей критерій буває дуже непросто використовувати, наприклад у ситуаціях, коли нагороди стають повторюваними (постійними), що робить об'єкт залежним від суб'єкта. Неотримання очікуваного винагороди сприймається об'єктом як покарання.

Джерелом влади є нерівномірний розподіл ресурсів, який зумовлює односторонню залежність одних людей чи груп від інших, що дозволяє власникам ресурсів "обмінювати" їх на бажану поведінку. Тому влада А над Б пропорційна залежності Б від А. Влада обов'язково асиметрична: взаємна залежність та рівний взаємний вплив означають відсутність владного відношення; влада використовує здатність карати і позбавляти інших винагороди – здатність, яка зберігається і з урахуванням того опору, що може бути здійснено". Блау підкреслює, що влада – це стійка (повторювана) здатність нав'язувати волю, а не одиничний випадок впливу, хоч би яким важливим він був. Не всі види впливу належать до влади. "Спонування людини надати послугу за винагороду не є здійснення влади над нею доти, поки винагороди, що

надаються, не змусять її коритися команді, а не тільки надавати дані послуги". На відміну від поради, де суб'єкт "підказує" об'єкту як той може отримати вигоду, і тим самим діє на користь об'єкта, у владних відносинах суб'єкт підпорядковує об'єкт у своїх власних інтересах, орієнтуючись на свою особисту вигоду. У той же час влада не є безпосереднім фізичним примусом, вона обов'язково містить у собі елемент добровільності: об'єкт може віддати перевагу покаранню над послухом.

Серед дослідників, які істотно вплинули на розвиток уявлень про владу, слід зазначити Д.Ронга (Wrong). Ронг розглядає "владу" як диспозиційне поняття, тобто. характеризує її як можливість, здатність, потенціал, який може бути реалізований (а може залишитись і нереалізованим) у дії. Однак на відміну від багатьох інших спроб визначити владу в диспозиційних термінах, він підкреслює реляційний характер влади, уникаючи розгляду її як "розташованої в самому суб'єкті влади, звідки вона впливає на інших людей".

Ронг проводить чітку різницю між "владою" і "ресурсами влади", "владою як потенціалом" і "потенціалом для влади" ("латентною владою" і "можливою владою"). Це розрізнення особливо важливе у політичному аналізі, що стосується взаємовідносин між соціальними групами і зачіпає проблеми мобілізації колективних ресурсів у владі, яка, як він стверджує, може бути і актуальною, і потенційною. Ронг підкреслює, що ігнорування відмінностей між можливою владою (можливістю володіння владою) та реально існуючою владою є "класичною помилкою у політичному аналізі": "соціологи, як і люди, яких вони вивчають, можуть помилково приписувати владу групам, які лише можуть мати її, але перетворення цієї можливості на дійсність пов'язане із тривалим процесом соціальної мобілізації та індоктринації".

Ронг будує своє визначення влади на визначенні Рассела, модифікуючи його так: "влада це можливість індивідів і груп чинити зумисний і передбачуваний вплив на інших індивідів і груп". Він підкреслює, що "владу" слід відрізнити від "контролю" і "впливу", що обумовлює необхідність обмеження "влади" зумисним та ефективним (результативним) контролем над об'єктом. Передбачаючи можливу критику, Ронг вказує, що вивчення ненавмисних наслідків соціальної дії також може бути одним з основних завдань соціальних наук, але це не скасовує необхідності ретельного розмежування між навмисними і ненавмисними результатами. Замість того, щоб ототожнювати владу з усіма формами впливу, пише Ронг, слід просто підкреслити, що "навмисний контроль нерідко формує відносини, в яких суб'єкт влади здійснює непомірний вплив на об'єкт, що йде набагато далі за те, що він міг спочатку побажати або уявити".

Характеризуючи владу як асиметричні соціальні відносини, Ронг уточнює поняття асиметрії у владі шляхом розрізнення між "інтегральною владою" (integral power), де ухвалення рішень та ініціатива дій централізовані та монополізовані в руках одного суб'єкта, та "інтеркурсивною владою" (intercursive power), де влада кожного із суб'єктів соціальних відносин врівноважується владою іншого суб'єкта. У такому разі має місце процедура переговорів чи спільного прийняття рішень з питань, які мають взаємний інтерес. Ронг відкидає традиційне ототожнення влади з насильством, примусом та необхідністю застосування санкції для "подолання опору об'єкту". Влада, як він вважає, може здійснюватися у вигляді переконання, спонукання чи маніпуляції за відсутності загрози використання негативних санкцій.

Нарешті, варто відзначити глибокий і докладний аналіз Ронгом різних видів влади. У ньому, як пише Дж.Скотт, Ронг "дав характеристику всьому спектру понять, що сприяла привнесенню певного порядку до дискусії влади".

Цікавий спосіб концептуалізації влади запропонував Дж. Дебнем. У його основі лежать ідеї Ф.Фрохока, який розрізняв "таксономічні" і "кластерні" поняття, "Таксономічне" поняття містить у собі певний набір властивостей, характерних усім подіям і явищам, позначеним даним поняттям. Як доводить Фрохок, цей спосіб концептуалізації поняття стикається з труднощами, оскільки він не в змозі уникнути критики за неповне (неадекватне) охоплення всіх властивостей явища, що характеризуються. Для ілюстрації Фрохок наводить відомі

визначення політики, запропоновані Д.Істоном, Г.Алмондом і Х.Екстейном, і показує, що кожне з них ігнорує ті чи інші суттєві властивості політики. Наприклад, посилання на силу у визначенні Алмонда веде до ігнорування політики, заснованої на переконанні та спільних цінностях, а "авторитарний розподіл цінностей" не охоплює процес "політичного торгу" та деякі інші аспекти політики.

Це на думку Фрохока (Frohock) неминуче породжує сумніви у самому способі визначення понять, визначає "високий рівень смертності таксономічних визначень" і, відповідно, переваги "кластерного" підходу. "Кластерні" поняття охоплюють широкий спектр подій і явищ, що не мають єдиного ("сутнісного") характеру, але що знаходяться в "споріднених відносинах" одне з одним. Кластерні властивості можуть бути ранжовані відповідно до їхньої значущості. "Ключові властивості" є обов'язковими для посилання, "їх не можна виключити із посилання без порушення комунікації". Фрохок виділяє дві "ключові" властивості політики – "директивність" та "агрегацію", які, він підкреслює, повинні мати місце у всіх подіях, що позначаються словом "політика"; зміни у тому значенні ведуть до зміни у значенні поняття загалом. Інші властивості становлять так звані "гетерогенні розширення", пов'язані з гомогенним ядром. У цілому нині, структуру кластерного поняття можна описати як сукупність кіл: "ключові" властивості перебувають у центрі, вони щодо стабільні. Диспути щодо змісту поняття ведуться з його периферії, тому вони не мають істотного значення.

Наслідуючи Фрохока, Дебнем (Debnam) розглядає "владу" як кластерне поняття. Його головна ідея у тому, що "влада має кілька центральних рис, які мають формувати напрямок її дослідження"

Дебнем виділяє чотири "ключових" властивості (елементи) влади:

1. актор,
2. дія,
3. намір
4. і результат (outcome).

Будь-який аналіз влади, стверджує він, має включити інформацію про ці елементи. Вони "настільки важливі, що нам необхідно зрозуміти їхню роль перш, ніж розглядати будь-які інші елементи, що становлять різноманітність і складність владних відносин у реальному світі". Інші елементи не є обов'язковими для всіх випадків влади або їх можна "об'єднати" з іншими елементами. Наприклад, Дебнем дійшов висновку, що "можливість" слід розглядати не як самостійний елемент влади, а включити в "розширене" поняття дії. Будь-який конкретний випадок влади, пише Дебнем, зазвичай має складнішу структуру, ніж набір "ключових" елементів.

"Бездонна (swamp-like) природа влади зумовлена тим, що всі ці інші елементи неможливо зафіксувати. Але хоча владні відносини можуть істотно відрізнитись один від одного, ключові елементи залишаються незмінними.

Книга П. Морріса (Morriss) "Влада: філософський аналіз" безумовно належить до тих, які зробили істотний внесок у розвиток уявлень про владу. На початку її Морріс розглядає питання про джерела та причини нашого інтересу до "влади". Він розрізняє три основні контексти у дослідженні влади:

1. практичний контекст стосується знання наших здібностей досягти чогось і знання здібностей інших людей;
2. моральний контекст пов'язаний із питанням про відповідальність людей за певні події;
3. оціночний контекст відбиває наш інтерес щодо оцінки соціального устрою з погляду розподілу влади та її раціональності.

Хоча Морріс стверджує, що дослідження влади та роль самого поняття влади різняться залежно від обраного контексту, "влада" має сенсове ядро: це різновид здатності. "Основна ідея полягає в тому, що ваша влада - це ваші здатності зробити те, що ви обрали".

Почавши з детального семантичного дослідження слова "влада", Морріс робить ретельний всебічний аналіз різних видів здатностей. Він, зокрема, розрізняє владу у загальному сенсі – владу як загальну здатність (power as ability) та владу у приватному

(конкретному) сенсі – владу як конкретну здатність (power as ableness). Влада як загальна здатність (ability) характеризує те, що можуть зробити в різних умовах; влада як конкретна здатність (ableness) - у реально існуючих умовах. Влада як загальна здатність вимірюється по кількості опору об'єкта, що суб'єкт може подолати. Влада як конкретна здатність характеризує спектр можливостей, що є у суб'єкта у цих обставинах.

Влада як загальна здатність і влада як конкретна здатність не обов'язково відповідають одна одній: можна мати величезну владу як загальну здатність і водночас дуже обмежену владу як конкретну здатність, і навпаки. Дослідника можуть цікавити обидва види влади. В одних випадках (наприклад, влада структурних підрозділів (штатів), їх формальні ресурси та можливості забезпечити підпорядкування людей у якихось відносинах) нас фактично цікавить влада в загальному розумінні, в інших (влада різних партій та політичних організацій у представницьких органах, яка безпосередньо ґрунтується на їх порівняльних можливостях та ступеня взаємозалежності) влада як конкретна здатність.

5. Влада як атрибут системи: Парсонс, Арндт, Фуко

Поява альтернативних концепцій (Т.Парсонс; Х.Арндт, М.Фуко), а також критика позитивістської методології, що посилилася, на якій головним чином і ґрунтувалися дослідження 1950–1960 років, викликали тенденцію до перегляду низки традиційних елементів у концепції влади. Деякі дослідники відмовилися розглядати владу як таку, що передбачає обов'язковий конфлікт, репресії та дії проти інтересів об'єкта. Наприклад Д.Ронг, як зазначалося раніше, до форм влади серед інших відніс переконання, спонукання і маніпуляцію. Д.Болдуїн запропонував не обмежувати владу виключно негативними санкціями, а розглядати підпорядкування на основі позитивних санкцій як форму влади. Е.Гідденс визначає владу як здатність досягти певного результату незалежно від того, пов'язано це з інтересами об'єкта чи ні.

Ця критика, однак, загалом не відкидала традиційні погляди, а скоріше була спрямована проти одностороннього (негативного) бачення влади. Більш радикальні заперечення висловили представниками альтернативної (“несекційної”) традиції у розумінні влади.

Т.Парсонс (Parsons) вказує на три основні недоліки панівного підходу. По-перше, його характеризує "концептуальна розпливчастість", наслідком якої є "трактування "впливу", а іноді і "грошей", як і різних аспектів примусу, як "форм" влади". Це, на його думку, робить логічно неможливим розгляд влади як специфічного механізму, що здійснює зміни у дії інших одиниць, індивідуальних та колективних, у процесі соціальної взаємодії. По-друге, традиційний підхід, пише Парсонс, не вирішив питання про співвідношення аспектів примусу та консенсусу у владі: дослідники або розглядали ці аспекти як форми влади, або підкоряли їх один одному, характеризуючи владу як таку, що спирається, зрештою, або на примусові санкції, або на згоду. Обидва варіанти вирішення проблеми Парсонс вважає незадовільними. Нарешті, по-третє, традиційний підхід органічно пов'язаний з концепцією “нульової суми”, за якою “кількість влади” у соціальних відносинах є фіксованою і тому зростання влади в одного з суб'єктів відносини автоматично означає зменшення влади в іншого суб'єкта. На думку Парсонса, ця концепція не застосовується до досить складних систем.

На відміну від багатьох інших концепцій влади, концепція Парсонса з самого початку була вписана в його загальну схему аналізу соціальних систем (суспільства), тим самим Парсонс обмежив сферу влади простором політики, не розглядаючи владу як міжособистісний феномен чи тип відносин у сім'ї чи організації. В основі парсонівської концепції лежить ідея споконвічної схожості концептуальних структур, призначених для аналізу економічної та політичної сфер суспільства. Порівнюючи їх, Парсонс приходив до висновку, що влада у політиці грає роль, порівнянну з роллю грошей в економіці. Аналогічно до грошей, що є посередником в економічних операціях, влада виступає засобом упорядкування політичних процесів. Як володіння грошима дає можливість отримувати різноманітні блага та послуги, так і володіння владою забезпечує виконання широкого набору політичних обов'язків та функцій.

Це привело Парсонса до суттєво відмінного від традиційного підходу способу визначення влади. Влада в нього не є атрибутом акторів чи відносин, а властивістю (ресурсом) систем. Влада, за Парсонсом, це “генералізована здатність забезпечити виконання елементами системи своїх обов'язків, яка легітимізується тим, що спрямовано досягнення колективних цілей і передбачає у разі непокори застосування негативних санкцій”. Влада “виробляється” соціальною системою аналогічно до багатства, створюваному економічною організацією. Як і гроші, влада не є цінністю сама по собі: її роль полягає в тому, що вона забезпечує досягнення колективних цілей через згоду членів суспільства легітимізувати лідерські позиції і дати мандат на прийняття рішень та формування політики від імені суспільства тим, хто перебуває на цих позиціях.

● * *

Парсонс відкидає ідею про те, що влада охоплює всі форми підпорядкування об'єкта, відносячи до влади лише генералізовані, легітимізовані, інституціоналізовані, символічні форми, що повністю залежать від довіри людей до самої системи влади. Концепція Парсонса значно “вужча” від більшості інших підходів, вона виключає з влади примус, маніпуляцію, персональний авторитет, “голу силу” і розглядає владу лише як один із способів впливу суб'єкта на об'єкт. “Підпорядкування за допомогою загрози використання сили, незалежно від того, чи зобов'язаний об'єкт підпорядковуватися чи ні, не є здійсненням влади, – підкреслює Парсонс. ... До влади, в моєму розумінні, належить лише генералізована можливість досягнення підпорядкування, а не одинична санкціонуюча дія, яку суб'єкт здатний здійснити, і засоби підпорядкування повинні бути “символічними””. На відміну від традиційного підходу, що розглядає владу як існуючу в конкретних відносинах одних індивідів з іншими, у Парсонса влада не обмежується кількома специфічними відносинами; вона є генералізована (узагальнена) здатність соціальної системи реалізувати інтереси системи щодо широкого спектру проблем.

Більш ніж будь-хто до нього, Парсонс підкреслює “символічний” характер влади, роблячи ясну різницю між “владою” і “силою”. Він не просто відкидає визначення влади через силу і примус, а й робить наступний крок у цьому напрямі, стверджуючи, що хоча “влада” та “сила” історично тісно перепліталися між собою, з аналітичної точки зору це дві принципово різні “сутності”. Тим самим Парсонс сприяв утвердженню ідеї про те, що влада не обов'язково має на увазі конфлікт і гноблення.

Таким чином, концепція Парсонса тісно пов'язує владу із легітимним авторитетом. Останній є не формою влади, як зазвичай вважалося, а скоріше її основою. Парсонс розглядає людей, передусім соціалізованих акторів; тому влада існує в контексті соціальних норм, які поділяються і суб'єктами та об'єктами і начебто вводяться в дію в процесі здійснення влади. Санкції, які використовує суб'єкт, також нормативно обумовлені. Тим самим влада фактично стає похідною від авторитету, який розуміється як інституціоналізоване право лідерів чекати підтримки від членів колективу. На відміну від концепції “нульової суми”, що критикується Парсонсом, у даному випадку “кількість” влади може бути збільшена аналогічно кредитуванню економіки. Індивіди “інвестують” свою довіру у тих, хто ними править, виграючи від процесу здійснення влади, оскільки влада забезпечує реалізацію колективних цілей.

Близькі Парсонсу ідеї про природу влади висловила Г.Арендт (Arendt). Так само як і Парсонс, Арендт не поділяє традиційних поглядів, зазначаючи, що вони виходять із “старого розуміння абсолютної влади, характерного для періоду утворення європейських національних держав та оспіваного у шістнадцятому столітті французом Жаном Боденом, а у сімнадцятому столітті – англійцем Томасом Гобсом”. Цей “стародавній вокабуляр” ще більше утвердився та зміцнився під впливом іудео-християнської традиції та її “імперативного права”, а також досліджень, що доводять існування вроджених інстинктів до панування та внутрішньої агресивності людини.

Сутність влади в цьому підході, вважає Арендт, фактично зводиться до ефективності команд. З цього випливає, пише вона, що “не може бути сильнішої влади, ніж та, яка виростає

з дула гвинтівки, і важко сказати, чим наказ поліцейського відрізняється від наказу озброєного бандита". Відкидаючи даний підхід, Арендт свідчить про існування іншої, не менше древньої, традиції, що тягнеться від античності з ідеями "правління закону" і "влади народу", що символізують "кінець правління людини над людиною".

Ідеалізуючи політичну структуру грецького поліса, Арендт приходить до відмови від "конфліктного" бачення політики, виключаючи з неї боротьбу за владу та пов'язані з нею привілеї. Як і Парсонс, Арендт розглядає владу як таку, що належить не індивідам, а колективам. Люди спільно "створюють" владу у вигляді комунікативної діяльності та взаємодії. Владні відносини - це відносини між рівними суб'єктами, що взаємодіють між собою у процесі комунікації. Політика – це "дія словами"; саме комунікативна діяльність створює та підтримує політичну спільність. Комунікація має бути обов'язково двосторонньою, яка вимагає, щоб її учасники – "говоруни" та слухачі" – вели постійні діалоги чи дебати. Влада виникає, коли "рівні збираються разом"; вона "відповідає людській здатності не просто діяти, а діяти разом". Оскільки влада належить групі людей, вона існує лише доти, доки є група. Якщо група розпадається, влада припиняється, коли кажуть, що хтось при владі, насправді мається на увазі, що ця людина наділена колективом владою діяти від його імені. Індивіди не мають влади і не здійснюють владу: вони мають лише силу.

Так само, як і Парсонс, Арендт не ототожнює владу з усіма способами управління. Поняття "влада", "сила", "могутність", "авторитет", "насильство", пише вона, характеризують різні засоби, за допомогою яких одні люди правлять іншими. Ці слова можуть використовуватися як синоніми, оскільки виражають одну і ту ж функцію, але по суті вони відносяться до різних явищ. Їхнє змішання свідчить про "лінгвістичну глухоту", і викликає "сліпоту" у відображенні політичних процесів, оскільки у такому разі найістотнішим політичним питанням стає питання "хто ким править?", яке, на її думку, не є головним.

Арендт чітко розрізняє поняття "влада" і "насильство", розглядаючи їх як антиподи. Насильство за своєю суттю інструментальне, воно завжди потребує керівництва та виправдання через ті цілі, яких досягає. Влада ж консенсуальна, вона не потребує виправдання. Але вона завжди потребує легітимності. Влада не є засобом досягнення чогось; це "мета у собі", вона забезпечує інструменталізацію загальної волі та громадську згоду. Хоча влада і насильство часто йдуть пліч-о-пліч, вони є протилежностями: "там, де одна править абсолютно, інша відсутня". Влада не може ґрунтуватися на насильстві; більше того, насильство може зруйнувати владу, але ніколи не здатне створити її.

Розрізнення влади та насильства веде Арендт до таких несподіваних тверджень:

- "Тиранія ... є найбільш насильницькою та найменш владною формою правління";
- "Навіть найбільш деспотичні види панування – правління пана над рабами, яких більше, ніж панів, спираються не так на переважаючі засоби примусу як такі, як на перевагу у створенні влади, тобто. на організовану солідарність панів"

Таким чином, Арендт, як і Парсонс, малює образ влади, близький до ідеї авторитета – як узгоджену дію для здійснення колективних цілей.

До концепцій, що стоять осібно у сучасній кратології (хоча й примикає до "несекційної" традиції) належить концепція М.Фуко (Foucault). З появою робіт Фуко фактично розпочалася нова хвиля інтересу до осмислення феномену влади, пов'язана з постмодерністською критикою гобсівсько-веберівської парадигми влади. Кинувши виклик традиційному підходу, Фуко, як Парсонс і Арендт, вважає його однобоким, що зводить владу до влади над, до негативної репресивної сили. Влада, на його думку, не може бути описана в таких термінах: вона не тільки тисне на нас як сила, що говорить "ні", але і виробляє речі; вона приносить задоволення, дає знання, формує дискурс". Фуко вважає, що традиційна модель може бути використана для характеристики досучасних владних відносин, але навряд чи здатна адекватно описати та пояснити сучасні форми влади, засновані на нових способах управління та тісно пов'язані зі знанням, експертизою та спеціалізованими технологіями.

Сучасна влада, пише Фуко, набуває форми "дисциплінарної влади". Під дисциплінарною владою він розуміє владу, яка трансформує людей в об'єктів за допомогою "дисциплін", властивих психіатрії, медицині, кримінології та соціальним наукам. Ці "дисципліни"

допомагають сформувати "суспільство нормалізації" - частково через їх спеціалізовані дискурси, що використовуються в специфічних соціальних "точках" (госпіталь, психіатричних лікарнях, в'язницях і т.д.), частково через застосування "апарату знання", властивого цим дисциплінам і їх дискурсів. Фуко цікавлять техніка та технологія влади, що спираються на знання та способи їх використання різними інститутами для контролю над людьми.

Деякі автори позначили концепцію Фуко як "четверте обличчя влади" (Digester), оскільки "влада-4" з'являється у структурах людських відносин, які раніше вважалися вільними від влади. Влада, пише Фуко, перебуває скрізь, не тому, що вона охоплює все, а тому, що виходить звідусіль. Влада "ніколи не є "тут" чи "там", ніколи не перебуває у чийось руках, ніколи не присвоюється як товар чи частина багатства". Влада – це специфічний механізм досягнення чогось, "це спосіб зміни певних дій з допомогою інших дій". На відміну від традиційних концептуалізацій, "влада" у Фуко не розглядається як влада А над Б; швидше і А і Б є продуктами влади, вони створюються владою і становлять найважливіший елемент її конструкції. Влада - це тотальність, що постійно підпорядковує індивідів шляхом структурування можливого поля їх діяльності; вона виявляє себе у різноманітні силових відносин, іманентних сфері їхнього існування.

Проте Фуко підкреслює, що індивіди не є "інертними і згодними на все" об'єктами влади: "індивід, конституований владою, одночасно є її двигуном" (Foucault, 1986: 234). На відміну від сили, яка впливає на тіло та руйнує будь-які можливості або закриває доступ до них, влада здійснюється лише над вільними суб'єктами, які мають поле вибору та кілька різних варіантів поведінки, реакцій та дій. Там де все визначається детермінуючими чинниками, ставлення влади відсутнє: "рабство немає владних відносин, оскільки людина перебуває у ланцюгах.

Відповідно до свого розуміння влади, головне завдання її вивчення Фуко бачить у тому, щоб "розглянути, яким чином відбувається поступове, прогресивне, реальне та матеріальне підпорядкування об'єктів через різноманітні організми, сили, енергії, матеріали, бажання, думки тощо. Ми повинні зрозуміти підпорядкування в його матеріальній інстанції як виробництво об'єктів... ми повинні спробувати дослідити міриади тіл, які створюються як периферійні об'єкти внаслідок дії влади". Фуко цікавить, як люди керують собою та іншими за допомогою виробництва знання. Його підхід спрямовує дослідження на аналіз появи та формування владних відносин, їхнє історичне походження. Замість традиційної дедукції у дослідженні влади, що йде від центру і далі розглядає ступінь "проникнення" влади в периферійні сфери, Фуко пропонує здійснювати "висхідний аналіз влади, що починається з її елементарних механізмів, що мають свою власну історію, свою траєкторію, свою техніку і тактику, а потім з'ясувати, як ці механізми влади були і продовжують інвестуватися, колонізуватися, використовуватися, розширюватися і т.д. у загальніших механізмах і формах глобальної домінації".

Ці підходи не вичерпують, зрозуміло, всіх спроб концептуалізувати владу, що заслуговують на увагу. Поряд з даними концепціями слід також відзначити праці Б.Рассела, Р.Бершtedта, Д.Картрайта, Ф.Оппенхейма, Дж.Найджела, Т.Болла, Д.Болдуїна, У.Конноллі, Т.Вартенберга, С.Клегга та багатьох інших дослідників влади. Роблячи відбір концепцій для огляду, я природно прагнув уявити, наскільки це взагалі можливо, весь основний спектр поглядів і зупинявся на найвідоміших підходах, які найбільше вплинули на розвиток уявлень про владу.

Література:

1. Arendt H. Communicative Power // Power / ed. by Steven Lukes. Oxford: Blackwell, 1986. P. 59–74.
2. Arendt H. On Violence. London: Penguin Books, 1970.
3. Bachrach P., Baratz M.S. Decisions and Nondecisions: An Analytical Framework // American Political Science Review. 1963. Vol 57. № 3. P. 641–651.

4. Bachrach P., Baratz M.S. Power and Its Two Faces Revisited: A Reply to Geoffrey Debnam // *Power: Critical Concepts* / ed. by John Scott. Vol. 2. London: Routledge, 1994. P. 196–203.
5. Blau P.M. Differentiation of Power // *Political Power: A Reader in Theory and Research* / ed. by Roderick Bell, David V. Edwards, and R. Harrison Wagner. New York: The Free Press; London: Collier-Macmillan, 1969. P. 293–308.
6. Blau P.M. *Exchange and Power in Social Life*. New York: Wiley, 1964.
7. Dahl R. Power as the Control of Behaviour // *Power* / ed. by Steven Lukes. Oxford: Blackwell, 1986. P. 37–58.
8. Dahl R. The Concept of Power // *Behavioural Science*. 1957. Vol 2. P. 201–215.
9. Dahl R. *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. New Haven: Yale University Press, 1961.
10. Foucault M. Disciplinary Power and Subjection // *Power* / ed. by Steven Lukes. Oxford: Blackwell, 1986. P. 227–242.
11. Foucault M. The Subject and Power // *Power: Critical Concepts* / ed. by John Scott. Vol. 1. London: Routledge, 1994. P. 218–233. [c.369]
12. Foucault M. Truth and Power // *Power / Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977* / ed. by Colin Gordon. New York: Pantheon Books, 1980. P. 109–133.
13. Lukes S. *Power: A Radical View*. Basingstoke and London: Macmillan, 1974.
14. Morriss P. *Power: A Philosophical Analysis*. Manchester: Manchester University Press, 1987.
15. Parsons T. On the Concept of Political Power // *Political Power: A Reader in Theory and Research* / ed. by Roderick Bell, David V. Edwards, and R. Harrison Wagner. New York: The Free Press; London: Collier-Macmillan, 1969. P. 251–284.
16. Parsons T. Power and the Social System // *Power* / ed. by Steven Lukes. Oxford: Blackwell, 1986. P. 96–143.